

Вадим МЕНДЕРЕЦЬКИЙ¹, Уляна НЕДІЛЬСЬКА²¹Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка²Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»e-mail: ¹mwadim@ukr.net, ²nedilska13@gmail.comORCID: ¹0000-0002-4175-2220, ²0000-0001-7427-0087**КОНСТРУКТИВНА ГЕОГРАФІЯ ТА ЇЇ РОЗВИТОК В СИСТЕМІ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВИХ ДИСЦИПЛІН**

Анотація. Стаття присвячена розвитку конструктивної географії як наукового напрямку у системі природничо-наукових дисциплін. Розглядається історія формування конструктивного підходу та його становлення як самостійної галузі географії на прикладі робіт Д. І. Богорада та провідних українських науковців. Показано, що конструктивна географія спрямована на вивчення закономірностей просторово-часової організації природних та антропогенних територіальних систем і використання цих знань для раціонального природокористування, планування та оптимізації природно-господарських комплексів. У статті висвітлено напрямки досліджень конструктивної географії: вивчення природних ресурсів, стихійних явищ, забруднення довкілля, перетворення природного середовища та охорону природи. Показано роль конструктивного методу в побудові теоретичних моделей, формуванні наукових концепцій та прогнозуванні наслідків антропогенного впливу на природні системи. Особлива увага приділяється сучасному стану конструктивної географії в Україні, її трьом ключовим напрямкам: конструктивно-географічна екологія, конструктивне ландшафтознавство та конструктивна антропогеографія. Підкреслюється прикладний характер досліджень, що забезпечує розробку науково обґрунтованих рекомендацій щодо раціонального природокористування та конструювання природно-антропогенних систем у межах сучасних екологічних і соціально-економічних потреб суспільства.

Ключові слова: природничо-наукові дисципліни, конструктивна географія, конструктивний підхід, природні територіальні системи, раціональне природокористування, геоecologia, конструктивне ландшафтознавство, антропогеографія, моделювання геосистем.

Поняття «конструктивний» увійшло до наукового обігу природознавчих дисциплін у середині XIX ст. для позначення явищ або елементів, що становлять основу певної системи чи об'єкта. У цьому контексті науковий підхід вважався конструктивним лише за умови, що він розкривав засоби просторово-часової організації досліджуваного об'єкта. Конструктивна географія є науковим напрямком, який спрямований на дослідження закономірностей просторово-часової організації природних територіальних систем та їх використання для раціонального планування і оптимізації природно-господарських комплексів у природних і антропогенно трансформованих умовах функціонування [5].

Формування конструктивно-географічних ідей та запровадження поняття конструктивного підходу в географічну науку пов'язують із працями видатного вченого XX століття І.П. Герасимова. Починаючи з 1946 року, він започаткував відповідний напрям досліджень, у межах якого обґрунтовувалася необхідність створення нового циклу наукових розробок – від фундаментальних, спрямованих на виявлення закономірностей структури та розвитку геосистем, до прикладних, орієнтованих на реконструкцію й конструювання нових типів геосистем.

У 1970 році на з'їзді Географічного товариства було офіційно проголошено становлення нової наукової галузі – конструктивної географії, а також визначено основні напрями її досліджень. До них віднесено:

- вивчення природних ресурсів – аналіз потреб суспільства, виявлення, оцінка та розроблення принципів їх раціонального використання;
- дослідження стихійних явищ – їх вивчення, прогнозування, оцінка впливу та розроблення заходів захисту;
- проблематика забруднення навколишнього середовища – оцінка антропогенних впливів, визначен-

ня шляхів поширення забруднювачів і формування наукових засад екологічної безпеки;

- перетворення природного середовища з метою оптимізації природокористування та створення сприятливих умов для життя населення;
- охорона природи та організація рекреаційних територій як складова комплексного підходу до раціонального природокористування.

Конструктивно-географічна концепція ґрунтувалася на положенні, що природничі науки повинні не лише описувати стан природи та суспільства, але й формувати наукові засади раціонального природокористування, здійснювати прогнозування змін у навколишньому середовищі та забезпечувати наукове обґрунтування планування господарського розвитку територій.

Науковці того періоду усвідомлювали, що конструктивний напрям потребує подальшого теоретичного вдосконалення, насамперед у межах комплексної фізичної географії, яка має бути піднята на якісно новий рівень і базуватись на цілісному, системному підході до вивчення географічних об'єктів і процесів [1].

Наприкінці XX століття були сформульовані основні напрями конструктивно-географічних досліджень, серед яких [2]:

- розроблення теоретичних і методичних засад наукового прогнозування наслідків антропогенного впливу на природне середовище;
- створення загальної теорії цілеспрямованого перетворення природних систем та формування регіональних конструктивних моделей їх оптимізації;
- проектування науково обґрунтованих територіальних систем раціональної організації природокористування й побудова оптимальних моделей (конструкцій) на основі дослідження кругообігу енергії та речовини, визначення їхніх балансів і прогнозування подальшого функціонування цих систем.

Згодом до складу конструктивного ландшафтознавства, що становить наукову основу конструктивної географії, було включено дослідження природних ресурсів, природно-технічних систем та сільськогосподарських ландшафтів. У цей період визначені основні поняття дисципліни, розроблено схеми структури природничих наук і конструктивної географії, побудовано моделі природних систем, сформульовано закони й закономірності конструктивних досліджень у контексті системного аналізу.

Конструктивний метод на той час уже мав значні напрацювання в математичних науках. У межах цього підходу існування конструктивного об'єкта вважалося доведеним лише за умови демонстрації способу його потенційної побудови, тобто механізму, який забезпечує реалізацію просторово-часової організації об'єкта. Наукові засади конструктивного підходу були сформульовані представниками математичної школи – Л.Я. Брауером, А. Гейтингом, А.М. Колмогоровим, А. Марковим та П. Лоренцем. У межах їхніх досліджень існування конструктивного об'єкта визнавалося доведеним лише за умови демонстрації способу його потенційного створення або представлення моделі, яка відображає просторово-часову організацію досліджуваного об'єкта.

У 1965 році український географ Д.І. Богорад опублікував монографію «Конструктивна географія району», присвячену проблематиці конструктивної географії – напрямку, орієнтованого на наукове обґрунтування раціонального перетворення та розвитку природних і господарських комплексів, а також просторової організації населення регіонів у тісному зв'язку з географічним прогнозуванням. Праця мала прикладний характер і зосереджувалася на використанні регіональних особливостей для розв'язання практичних завдань територіального розвитку.

Якщо вважати, що становлення конструктивно-географічних досліджень розпочалося зі створення модельних схем, які відображали взаємозв'язки між людиною та природою, то початковий етап цього процесу на території України припадає на межу XIX–XX століть. Зародження зазначеного напрямку пов'язується з науковою діяльністю провідних українських географів – Степана Рудницького, Павла Тутковського, Костянтина Воблого, Георгія Висоцького, Антіна Синівського, Володимира Кубійовича, Валентина Садовського, Володимира Тимошенка, Володимира Гриневича, Олени Степанів та Іоанія Шимоновича, а також Івана Феценка-Чопівського, чії праці заклали теоретико-методологічні передумови формування конструктивної географії в Україні. У 20-х роках минулого століття академік В.І. Вернадський сформулював концептуальні засади конструктивних природничо-наукових досліджень проблем раціонального природокористування, які ґрунтувалися на таких ключових положеннях:

- природні ресурси, що перебувають у розпорядженні людства, мають обмежений характер;
- одне з найважливіших завдань науки полягає у всебічному пізнанні національних природних багатств і усвідомленні їхньої цінності;
- освоєння природних продуктивних сил є визначальною складовою розвитку культурного суспільства;
- матеріальне багатство держави може бути розглянуте як поєднання двох взаємопов'язаних, проте

відносно самостійних компонентів: а) природних сил і ресурсів території, що перебуває у її розпорядженні; б) людського потенціалу населення, яке цю територію заселяє;

- природні продуктивні сили країни становлять потенційну енергію, що визначає можливості та напрямки її соціально-економічного розвитку [3].

В.І. Вернадський наголошував на необхідності двохаспектного підходу до пізнання потенційних природних продуктивних сил. З одного боку, йдеться про наукові знання, накопичені та систематизовані в наукових установах і доступні фахівцям; з іншого – про емпіричні знання, що зберігаються у народному середовищі. Учений підкреслював, що суспільство повинно усвідомлювати неможливість скорочення витрат на дослідження природних продуктивних сил, оскільки головною метою державної політики має бути всебічне оволодіння силами природи в інтересах усього людства [1].

У першій половині XX століття українськими науковцями було започатковано низку концепцій комплексного характеру, які охоплювали загальні тенденції розвитку, раціонального освоєння природних продуктивних сил:

- концепція рівноцінності складових природних продуктивних сил, їх взаємозв'язку з навколишніми природними системами та безперервного розвитку у просторі й часі (С.Л. Рудницький, П.А. Тутковський);
- концепція допустимих меж антропогенних змін у природі, що визначають обмеження втручання людини відповідно до природних закономірностей (М.Г. Холодний);
- концепція природозберігаючого освоєння природних продуктивних сил (Є.В. Опоков, П.С. Погребняк, Д.М. Соболев);
- концепція допустимих меж цілеспрямованого перетворення природних продуктивних сил (Д.І. Богорад, А.С. Синівський);
- концепція природних продуктивних сил Землі як прояву єдиного космічного процесу та закономірної нерозривності людської культури з іншими формами життя природи (А.М. Краснов);
- концепція періодичності всесвітньо-історичного процесу, що враховує вплив сонячної активності на суспільну поведінку (О.І. Чижевський);
- концепція збереження генетичного фонду (П.К. Козлов);
- концепція пріоритетності суспільних витрат на освоєння та раціональне використання продуктивних сил (В.І. Вернадський);
- концепція формування природоохоронних знань та екологічного світогляду (І.А. Феценко-Чопівський).

Сучасні конструктивно-географічні дослідження в Україні пов'язані з діяльністю таких відомих науковців, як О.М. Маринич, П.Г. Шищенко, Г.І. Швєбс, Л.Г. Руденко та інших [1]. Вони обґрунтовують необхідність покладання географічних досліджень у основу реалізації завдань природокористування, що передбачає:

- розгляд природокористування як ключової складової взаємодії суспільства та природи;
- аналіз і картографування природних систем не лише за окремими компонентами та ресурсами, а й

за сукупностями, тобто територіальними поєднаннями;

- дослідження природно-територіальних комплексів та природних процесів із урахуванням антропогенних факторів;
- розроблення наукових засад раціонального природокористування, географічного прогнозування та заходів запобігання негативним екологічним наслідкам.

Сучасне тлумачення конструктивної географії українськими науковцями визначає її як напрям географічних досліджень, спрямований на виявлення нових можливостей цілеспрямованого конструювання природного середовища з метою розвитку продуктивних сил та оптимізації взаємодії суспільства й природи в умовах науково-технічної революції [3].

Конструктивний підхід передбачає: розроблення методів і засобів для вирішення географічних завдань; створення теоретичних моделей та формування наукових концепцій, що відображають закономірності функціонування природно-антропогенних систем; участь у науковому обґрунтуванні народногосподарських проектів; а також вироблення прогнозів щодо можливих критичних екологічних і соціально-природних ситуацій.

В Україні цей науковий напрям базується на конструктивному підході до вивчення природних територіальних систем і спирається на екологічні наукові досягнення та відповідні методи як методологічну основу. Конструктивна географія розглядається як науковий напрямок, спрямований на обґрунтування засобів цілеспрямованого конструювання географічного середовища з метою розвитку продуктивних сил, задоволення суспільних потреб та оптимізації взаємодії суспільства й природи. Українські дослідники підкреслюють, що сучасне головне завдання природничих наук полягає у всебічному конструюванні природного середовища для розв'язання різноманітних практичних завдань на основі вивчення закономірностей організації територіальних формувань. Науковцям вдалося подолати кризовий стан конструктивно-географічних досліджень. Вони чітко окреслили об'єкт вивчення – усі різновиди природних та антропогенних територіальних систем – та визначили методологічну основу досліджень як комплекс різноманітних географічних конструкцій.

На сучасному етапі в Україні діяльність у сфері конструктивних природничо-наукових досліджень представлена експериментально-теоретичними роботами (М.Д. Гродзинський, В.С. Петлін), а також прикладними дослідженнями антропогенного навантаження на природні системи, проведенням геоекологічної експертизи та дослідженнями урболандшафтознавства (Г.І. Денисик, К.А. Позаченюк, О.М. Дмитрук) [1].

У природничих науках конструктивний підхід розглядається як метод формування теоретичних положень, що найчастіше реалізується через графічні, математичні або описові моделі, і спрямований на вивчення активної дії людини в природі та процесів, забезпечуючих її практичну реалізацію. Такий підхід передбачає інтеграцію всіх аспектів діяльності в єдину систему та їх взаємозв'язок, а також необхідність чіткого визначення закономірностей будови, структури та динаміки природних територіальних комплексів. Це дозволяє ви-

діляти елементи та взаємозв'язки, що становлять основу виконання конкретних цілеспрямованих завдань і забезпечують досягнення поставлених цілей.

Термін «конструктивний» передусім означає спрямованість на доцільність і врахування в системі «природа–людина» інтересів обох сторін. У цьому сенсі він близький до концепції раціонального природокористування, проте не тотожний їй, оскільки конструктивні елементи присутні в усіх складових природокористування як цілісної системи діяльності. У конструктивних дослідженнях основний акцент робиться не лише на природоохоронній діяльності; проте природоохоронний імператив – беззаперечна й категорична вимога – органічно присутній у конструктивному підході. Цей імператив найбільш наочно проявляється через різноманітні модельні узагальнення, що відображають системну організацію природоантропогенних процесів.

Сьогодні достатньо детально вивчені компоненти та системно-структурні елементи природного й техногенно-суспільного блоків у складній взаємодії людства з природним середовищем. Розроблені методи дозволяють оцінювати та прогнозувати наслідки їх просторово-часового взаємного впливу. Водночас закономірності функціонування інтегрованих антропогенно-природних систем виявилися значно складнішими, ніж очікувалося, що свідчить про необхідність застосування принципово нових, якісно відмінних підходів. Перш за все, ці підходи повинні мати конструктивний характер. Оскільки природничі науки досліджують надзвичайно широкий спектр природних, антропогенно модифікованих і антропогенних об'єктів, саме вони стали вихідною платформою, з якої конструктивний підхід поширився на більшість наукових і прикладних сфер людської діяльності. Сучасне тлумачення терміну «конструктивний» виходить за межі просто практичного значення і передбачає раціонально організовану діяльність, побудовану за певною схемою та представлену у вигляді конкретних моделей [3].

Закономірності функціонування інтегрованих антропогенно-природних систем виявилися значно складнішими, ніж очікувалося, що свідчить про потребу застосування принципово нових, якісно відмінних підходів, які перш за все повинні бути конструктивними. Поштовхом до широкого впровадження конструктивних досліджень у природничі науки стала потреба розробки наукових засад раціонального природокористування (Ю.М. Куражковський). У цих дослідженнях аналізувалася сукупність усіх форм використання природних ресурсів для задоволення економічних, культурно-оздоровчих та інших потреб сучасного та майбутніх поколінь з урахуванням близьких і віддалених наслідків змін довкілля під впливом господарської діяльності.

Середина ХХ століття відзначалася високим ризиком реалізації масштабних проектів перетворення природи, таких як перенаправлення північних річок Євразії на південь, широкомасштабне освоєння пустельних регіонів, будівництво великих гідроелектростанцій та інших подібних проектів. Більшість таких проектів залишилися на рівні концептуальних розробок та ілюстрацій непродуманого втручання людини у природне середовище. Водночас позитивним результатом цього періоду стало активне застосування конструктивних підходів для вирішення актуальних «земних» проблем.

Відсутність чіткого розмежування між конструктивними та прикладними природничо-науковими дослідженнями призвела до занепаду суто конструктивних напрацювань у наукових установах колишнього Радянського Союзу. Новий етап розвитку конструктивних природничо-наукових досліджень в Україні розпочався завдяки працям таких географів, як П.Г. Шищенко, О.М. Маринич, Г.І. Швєбс, Г.І. Денисик, К.А. Позаченюк та інших. Цей етап характеризується широким спектром досліджень у сфері меліорації, містобудування, агро- та техноосвоєння територій, а також проведенням геоекологічних експертиз.

Поступово конструктивно-географічні дослідження повертаються до вихідних засад класичного конструктивного методу, при цьому застосування саме цього методу стає визначальним критерієм віднесення географічних напрацювань до конструктивних. Від часів О. Гумбольта концепція єдності всіх складових отримала природничо-наукове тлумачення як взаємодія усіх компонентів системи. У конструктивно-наукових розробках ці парадигми поєднувалися для вирішення широкого спектра практично орієнтованих завдань: перша акцентувалася на окремих частинах системи, друга – на їхній цілісній системній взаємодії.

При розробленні проблем відновлення територій особлива увага приділялася скрупульозному вивченню фітокомпонентів на тлі реальних територіальних утворень, організованих взаємодією інших компонентів. Попередній досвід природоохоронної діяльності засвідчив одну ключову обставину: необхідне радикальне переосмислення підходів до цієї критично важливої суспільної діяльності, зокрема в науковій сфері [4]. Безсумнівно, що жодна законодавча база, якою б прогресивною та гуманною вона не була, не здатна ефективно вирішити критично важливу проблему подолання екологічних криз – від локального до глобального масштабу – без належного наукового підґрунтя.

На сучасному етапі розвитку дослідження закономірностей просторово-часової організації природних територіальних систем (геосистем) різних рангів можна розглядати як невід’ємну частину конструктивної географії, оскільки вони утворюють її методологічний та теоретичний базис. Усі проблеми, що виникають у процесі природокористування, належать до сфери екологічних завдань і можуть бути вирішені в рамках екологічної парадигми, яка розглядає об’єкт дослідження не як окрему особину, популяцію або угруповання, а як цілісну екосистему.

Розробка конструктивних рекомендацій щодо раціонального природокористування в межах конкретних природно-господарських регіонів становить суть геоекологічного підходу до аналізу проблем природокористування. Сьогодні геоекологічний підхід часто розглядається як конструктивно-географічний, що впливає з практичної спрямованості та прикладного характеру сучасних природничих досліджень. Це вимагає не лише наукового аналізу, а й прогнозування змін екологічного стану території внаслідок функціонування господарських систем на її площі, а також розробки рекомендацій щодо оптимізації природокористування.

На сучасному етапі спостерігається підвищення вимог до розв’язання проблем природокористування, що зумовлює актуальність трьох ключових напрямів досліджень. Перший напрям представлений

конструктивно-географічною екологією – науковою областю, що досліджує взаємозалежність природних систем як об’єктів екологічного аналізу та навколишнього середовища, представленого різноранговими природно-господарськими територіальними системами, які функціонують як механізми їх просторово-часової організації. Другий напрям – конструктивне ландшафтознавство [3], що вивчає конструктивні засади планування ландшафтно-господарських територіальних систем на основі закономірностей їх просторово-часової організації.

Конструктивне ландшафтознавство є напрямком ландшафтознавчої науки, який охоплює не лише дослідження природних ландшафтів та їх взаємодій, а й зосереджується на їх цілеспрямованому перетворенні, оптимізації та створенні нових, людино-орієнтованих ландшафтів, здатних задовольняти соціальні, економічні та екологічні потреби суспільства.

Третій напрям представлений конструктивною антропогеографією, в рамках якої головним об’єктом дослідження виступає людина разом із її функціонально-територіальним середовищем, що може бути природним, природно-антропогенним, техногенним або суспільно-економічним. Антропогеографія, як синонім людської або суспільної географії, вивчає взаємодію людини з навколишнім середовищем, закономірності розселення та розміщення виробничих об’єктів, а також умови їх розвитку в різних регіонах Землі [5]. Цей розділ географії розглядає людське існування з урахуванням комплексного впливу природних, соціальних, економічних та екологічних чинників.

Список використаних джерел:

1. Мендерецький В.В., Недільська У.І. Історичні аспекти сучасних наукових проблем географії. *Збірник наукових праць КПНУ ім. Івана Огієнка. Серія педагогічна*. Кам’янець-Подільський: КПНУ ім. Івана Огієнка, 2024. Вип. 30. С. 16–20.
2. Методика навчання географії в закладах освіти: навчально-методичний посібник [Електронний ресурс] / Мендерецький В.В., Касіяник І.П., Гарбар В.В., Матуз О.В. Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. 326 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9126>
3. Петлін В.М. Конструктивна географія. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. 543 с.
4. Дмитрук О.Ю. Урбанізовані ландшафти: теоретичні та методичні основи конструктивно-географічного дослідження. Київ: ВГЛ Обрій, 2004. 240 с.
5. Фесюк В.О. Конструктивно-географічні засади формування екологічного стану великих міст Північно-Західної України. Луцьк: Волинська друк, 2008. 344 с.

Vadim MENDERETSKYI¹, Ulyana NEDILSKA²

¹Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University,
²Higher Education Institution «Podilskyi State University»

CONSTRUCTIVE GEOGRAPHY AND ITS DEVELOPMENT IN THE SYSTEM OF NATURAL SCIENCE DISCIPLINES

Abstract. The article is devoted to the development of constructive geography as a scientific direction in the system of natural science disciplines. The history of the formation of the constructive approach and its emergence as an independent branch of geography is considered on the example of the works of D. I. Bogorad and leading

Ukrainian scientists. It is shown that constructive geography is aimed at studying the regularities of the spatio-temporal organization of natural and anthropogenic territorial systems and using this knowledge for rational nature management, planning and optimization of natural and economic complexes. The article highlights the areas of research in constructive geography: the study of natural resources, natural phenomena, environmental pollution, transformation of the natural environment and nature protection. The role of the constructive method in building theoretical models, forming scientific concepts and predicting the consequences of anthropogenic impact on natural systems is shown. Special attention is paid to the current state of constructive geography in Ukraine, its three key areas: constructive geographical ecology, constructive landscape science and constructive anthropogeography. The applied nature of the research is emphasized, which ensures the development of scientifically based recommendations for rational use of nature and the design of natural and anthropogenic systems within the framework of modern environmental and socio-economic needs of society.

Key words: natural science disciplines, constructive geography, constructive approach, natural territorial systems, rational nature management, geoecology, con-

structive landscape science, anthropogeography, geosystems modelling.

References:

1. Menderetskyi V.V., Nedilska U.I. Istorychni aspekty suchasnykh naukovykh problem heohrafii. *Zbirnyk naukovykh prats KPNU im. Ivana Ohiiienka. Seriiia pedahohichna*. Kamianets-Podilskyi: KPNU im. Ivana Ohiiienka, 2024. Vyp. 30. S. 16–20.
2. Metodyka navchannia heohrafii v zakladakh osvity: navchalno-metodychnyi posibnyk [Elektronnyi resurs] / Menderetskyi V.V., Kasiianyk I.P., Harbar V.V., Matuz O.V. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiiienka, 2025. 326 s. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9126>
3. Petlin V.M. *Konstruktyvna heohrafiia*. Lviv: Vydavnychyi tsentr LNU im. Ivana Franka, 2010. 543 s.
4. Dmytruk O.Yu. *Urbanizovani landshafty: teoretychni ta metodychni osnovy konstruktyvno-heohrafichnoho doslidzhennia*. Kyiv: VHL Obrii, 2004. 240 s.
5. Fesiuk V.O. *Konstruktyvno-heohrafichni zasady formuvannia ekolohichnoho stanu velykykh mist Pivnichno-Zakhidnoi Ukrainy*. Lutsk: Volynska druk, 2008. 344 s.

Отримано: 19.09.2025

УДК 37.013.42:004.8:005.92

DOI: 10.32626/2307-4507.2025-31.53-57

Магдалина ОПАЧКО

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

e-mail: magdaopachko@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0494-6883

КИБЕРНЕТИКА УПРАВЛІННЯ П.С. АТАМАНЧУКА ТА ДИДАКТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ М.В. ОПАЧКО: СИНЕРГІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ

Анотація. У статті здійснено порівняльний аналіз двох наукових підходів до управління навчально-пізнавальною діяльністю: теорії управління П.С. Атаманчука та концепції дидактичного менеджменту М.В. Опачко. Доведено, що ці підходи не є антагоністичними, а взаємодоповнюють один одного, акцентуючи увагу на різних аспектах реалізації управлінської функції в освіті. Теорія управління пропонує технологічний механізм забезпечення якості навчального процесу, тоді як дидактичний менеджмент орієнтований на формування управлінської компетентності педагога як суб'єкта освітнього впливу. Обґрунтовано перспективність синтезу обох концепцій для розвитку наукової дидактики, зокрема в контексті переходу до компетентнісно орієнтованої освіти. Такий інтегративний підхід дозволяє поєднати класичні дидактичні знання з сучасними управлінськими технологіями, що є актуальним для підготовки педагогів нового покоління.

Ключові слова: управління, дидактичний менеджмент, компетентність, педагог, навчання, освітній процес, дидактика, якість освіти

Постановка проблеми. Сучасна освітня парадигма вимагає переходу від інформаційно-репродуктивного навчання до цілеспрямованого управління процесами формування компетентностей та розвитку особистості. Виникає необхідність інтеграції принципів класичної дидактики та теорії менеджменту для забезпечення прогнозованої якості результату. У цьому контексті актуальною є наукова дискусія щодо розмежування та взаємозв'язку понять «управління навчанням» та «дидактичний менеджмент».

Наукові підходи П.С. Атаманчука та М.В. Опачко, хоча й різні за методологічними акцентами, об'єднують спільне прагнення до оптимізації управління навчально-пізнавальною діяльністю через формування компетентнісно-орієнтованого освітнього середовища. Перший акцентує увагу на внутрішніх механізмах пізнання та саморегуляції, другий – на системному управлінні освітнім процесом і розвитку особистості учня. Обидва підходи є

важливими для модернізації професійної підготовки педагогів у контексті сучасних викликів освіти.

Порівняння цих підходів дозволяє не лише виявити спільні методологічні засади, а й окреслити перспективи синтезу раціонального та гуманістичного в управлінні навчанням. Це сприяє формуванню нової дидактичної рамки, здатної поєднувати індивідуалізацію освітнього процесу з системною керованістю, що є критично важливим для підготовки педагогів у контексті компетентнісного та контекстного навчання. Такий аналіз відкриває можливості для розробки гнучких моделей управління, адаптованих до сучасних викликів освіти, зокрема в STEM-середовищах, і закладає підґрунтя для подальших досліджень у галузі дидактики, освітнього менеджменту та педагогічної інноватики.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема управління навчально-пізнавальною діяльністю багатогранна, тому широко представлена в педаго-